

Андрущенко С.В.

Студентка I курсу, група ПР-142 юридичного факультету ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ

Козинець О.Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

юридичного факультету ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ

ПОНЯТТЯ СХІДНОЇ ДЕСПОТІЇ

В історії Стародавності, в часи зародження держави, відповідно до періодизації, країни поділяють на 2 типи: країни Стародавнього Сходу та країни Античності. Умовно їх ще називають «азіатськими» та «античними», а також східними та західними відповідно.

Предметом дослідження в даній статті є східний або азіатський тип державності, де склалася форма правління, названа східною деспотією.

Необхідно зазначити, що концепція «східної деспотії» бере свій початок ще від «батька історії» Геродота (V ст. до н.е.). Термін «деспотія», «деспотизм» позбавлені певного державно-правового або історико-політичного змісту. Вони входять у слововжиток в наприкінці XVII-початку XVIII ст. Вперше їх вжив французький письменник-мораліст Ф. Фенелон у романі «Пригоди Телемак», де він засуджував характеристики такого правління, при якому піддані живуть у постійному страху і не захищені законом [3]. У літературно-політичних дискусіях XVIII ст. при правильно побудованій державі поняття «деспотія» відіграло важливу роль: так визначили неправильну, згубну для суспільства монархію, де государ владний довільно розпоряджатися не тільки адміністрацією країни, а й майном і навіть життям підданих. Відсутність громадянських прав у сучасному розумінні стали визнавати чільною рисою державного устрою давньосхідної монархії, хоча реально всі державно-правові відносини в ту епоху просто будувалися по-іншому.

Давньосхідна державність дійсно виділяється якимось особливим характером, але ці риси пов'язані з історичними шляхами формування ранніх держав взагалі і зі своєрідністю регулюючої ролі держави в суспільстві. Найвідомішими і найхарактернішими представниками груп країн Стародавнього Сходу є Вавилонська держава, Єгипет, Індія, Китай [5]. Головні риси: збереження значних пережитків первіснообщинного ладу-сусідської общини; відсутність на перших порах приватної власності на землю; наявність колективного рабоволодіння; збереження первісних форм рабства (домашнього рабства); створення деспотичної форми правління – необмежена влада монарха; наявність трьох галузей, відомств чи систем управління:

- 1) відомства внутрішніх справ (займалось проблемою управління країною, накладання чи стягування податків);
- 2) відомства військових справ (функції оборони країни від нападів агресивних сусідів, організація військових походів, будівництво річкового флоту);
- 3) відомства громадських робіт (система органів, які займалися організацією, проведенням і забезпеченням суспільно-необхідних громадських робіт – іригаційної системи-каналів, водосховищ, будівництво палаців).

Поряд із загальними рисами східні деспотії окремі країни мали свої особливості. Більш ґрунтовний аналіз державно-правових інститутів країн Стародавнього Сходу показує, що до «класичних» східних деспотій можна віднести лише Єгипет і Китай. У Вавилоні та Індії влада верховних правителів, як уже зазначалося, не була необмеженою. Влада царя Стародавньої Індії обмежувалася мантрипарішадом, а давньовавилонського – сильним духовенством і верхівкою багатих міст [1].

Приклади такого свавільного правління черпали, як правило, з історії середньовічного Сходу (Туреччини, Персії) або історії давнини. Твердження, що і давнім, і середньовічним суспільствам Сходу органічно властива однаково деспотична форма держави, міцно трималося протягом XVIII-XX ст.ст., аж до останнього часу. Дійсно, в тому або іншому вигляді вказані вище риси можна виявити в історії імператорського Риму, феодальної Азії і Європи і навіть у більш пізній час. Але своєрідність східної деспотії полягала в причинах, які обумовили її появу й існування.

Основною з них є збереження протягом досить тривалого часу поземельної общини і досить слабого розвитку приватної власності на землю. Необхідність створювати і підтримувати в порядку іригаційні споруди, без яких не могло розвиватися землеробство в давньосхідних країнах, підвищувало значення держави, передусім, її правителя. У масовій свідомості правителі наділялися всесильними повноваженнями не тільки внаслідок божественного характеру своєї влади – царственості, але і внаслідок одноосібної ролі, що відводилася їм у підтримці безпеки, правосуддя, елементів соціальної справедливості в суспільстві. Своім консерватизмом, відчуженістю від зовнішнього світу, своїм небажанням втручатися в політику («заважати») зосередженню такої необмеженої влади) сільська община сприяла перетворенню центральної влади в деспотію.

Важливою особливістю давньосхідної деспотії було особливе становище глави держави – правителя-деспота. У разі розвиненого деспотизму правитель вважався як носієм всієї повноти влади: законодавчої, виконавчої та судової, так і разом із тим визнавався надлюдиною, ставлеником богів. З огляду на відзначені вище особливості давньосхідних держав – міцність громади, станової структури, нерозвиненість класової структури та товарно-грошових відносин, відсутність приватної власності, надзвичайна міць держави, обожнювання правителя-деспота і санкціонування релігійно-міфологічною свідомістю незмінності буття – розвиток у державах

Стародавнього Сходу протікало вкрай повільно й мало циклічний характер [4]. Державно-бюрократична машина деспотії працювала повільно, не справлялась з багатьма проблемами. Бюрократи, чиновники вважали себе всемогутніми. Вельможі жили в багатстві та розкошах, мали свої гареми. Будь-яке зазіхання на їхнє становище розцінювалось як замах на підвалини суспільства.

У структурі давньосхідних суспільств не було власників, тобто такої категорії населення, яка була б в змозі протиставити себе державі в силу своєї незалежності від нього і впливовості. Все це призвело до того, що державна влада утвердилася на Стародавньому Сході в специфічній формі «східної деспотії». Оскільки давньосхідний правитель і його бюрократичний апарат виступали в ролі організатора системи штучного зрощення, а в кінцевому рахунку – всього землеробства та іншого виробництва (ремісники обслуговували насамперед, палаци і храми), держава стала розглядати землю в якості власної: державної чи царської землі. Фактично земля в давньосхідних державах ділилася на два сектори: державний і громадський. Щодо державного сектору, то господарства, які там розташовувалися, належали безпосередньо деспоту і, зазвичай, залежному від нього жрецтву. На цих землях працювали орендарі і раби. Перші дві категорії відносились до найбільш експлуатованих груп населення, беручи до уваги рабів. Другий сектор – громадський. Земля лежить у спадковому володінні численних громад, які платили поземельний податок на користь держави. Та й після виплати податку і виконання натуральних повинностей власники не могли розпоряджатися землею.

Східна деспотія була породжена порівняно низьким рівнем розвитку суспільства, скутістю особистості при наявності міцної сільської громади з нерозвиненістю товарно-грошових відносин і пануванням релігійної ідеології, а також необхідністю керувати великими масами населення, що проживало на великих територіях, і проводити великі громадські роботи [4]. Східна деспотія характеризується найвищим рівнем централізації влади, вся повнота якої зосереджувалася в одній особі (фараона, імператора). Глава держави володів, як світською (законодавчою, виконавчою, військовою, судовою), так і релігійною владою. Особистість глави держави обожнювався, його воля і влада мали релігійний, сакральний характер і були незаперечними. Величчя глави держави здійснювалися за допомогою громіздкого, складного бюрократичного апарату. Людина цінувалася невисоко, навіть будучи формально вільним, вона була «рабом порядку», релігії, традицій. Східна деспотія – наслідок раннього стану суспільства і, зокрема панування общинних відносин. Східна деспотія могла зосередитися сиди народу на вирішенні найважливіших завдань – створення іригаційних систем, веденні військових дій. Але вона ж гальмувала розкряпаність особистості, часом деформувала суспільні цілі і була однією з причин «застійного» характеру розвитку країн Стародавнього Сходу.

В умовах стародавньосхідної деспотії влада над підлеглим утримувалася не за посередництвом, а передусім за допомогою залякування. Панівна ідеологія підкріплювала державний примус. Культ богів у Стародавньому Єгипті та Вавилоні, Персії та Ассирії підтримувався державою. Споруджувалися колосальні культові споруди, утримувався великий штат жерців.

Таким чином, східна деспотія – це необмежена монархія, не пов'язана у своїх діях ніякими законами, яка здійснює управління державою за допомогою величезного, ієрархічно побудованого апарату чиновників. Причиною появи цього апарату було активне втручання держави в господарське життя, перш за все, організація системи штучного зрощення. В стародавності деспотичну владу можна визначити як систему трьох принципів: одновладдя, одноборство, однодумство.

Надмірна централізація управління, архаїзм правових норм, безправ'я народу, застій у розвитку суспільних відносин вів до стагнації. З часом східна цивілізація втратила свою роль лідера, яка перейшла до західної цивілізації.

Список використаної літератури

1. Авдиев В.И. История древнего Востока. – М.: Изд. политической литературы, 1953. – 703 с.
2. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб.: Спец. лит., 1996. – 56 с.
3. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран (Новое и новейшее время) / Н.А. Крашенинникова. – М.: ЗЕРЦАЛО, 2000. – 496с.
4. Крашенинникова Н.А. История права Востока. – М.: Изд. Российского открытого университета, 1994. – 172с.
5. Маймескулов Л.Н., Россихин В.В., Тихоненков Д.А. История государства и права зарубежных стран. – Х.: Изд-во „ФИНН“, 2010. – 928 с.
6. Мечников Л.Н. Цивилизация и великие исторические религии. – М.: Изд. группа „Прогресс“, „Пангея“, 1995. – 464с.